

*І.М. Білоус,
ад'юнкт
(Київський університет внутрішніх справ)
(Науковий керівник професор В.Г. Гончаренко)*

Криміналістична характеристика злочинів, вчинених на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій

Ключові слова: *криміналістична характеристика, спосіб скоєння, матеріальні сліди, ідеальні сліди, релігійні культу, особа злочинця*

Одним з найбільш принципових теоретичних питань криміналістики, розробка якого має непересічне практичне значення, є питання про криміналістичну характеристику злочинів. Дана наукова категорія наповнена практичним прогностичним змістом методики розслідування, дозволяючи вирішувати системні завдання повного і достовірного розслідування явищ з ознаками злочину, чого не можна досягти кращим чином засобами лише криміналістичної техніки чи тактики навіть найвищого рівня.

В той же час вчення про криміналістичну характеристику і практична її реалізація продовжує викликати дискусії щодо її визначення, змісту і пізнавальної функції. Звертає на себе увагу те, що практично всі автори зосереджують увагу на вивченні кола елементів, що входять у зміст криміналістичної характеристики, дають їх більш-менш обґрунтований перелік, не намагаючись дати наукове поняття у вигляді визначення. В деяких роботах такі визначення є, але, в основному, через аналіз її елементів або складових предмета доказування [5, 97; 10, 59; 12, 6-8; 18, 230-235; 22, 99].

Такого роду теоретичні судження не створюють настанови до оптимального розслідування. Навряд чи зможуть при-

служитися практиці і деякі завершені визначення. Наприклад, Л.Я. Драпкін пише: “Криміналістична характеристика злочинів — це наукова категорія, у якій з достатнім ступенем конкретності описані типові ознаки і властивості події, обстановки, способу і механізму скоєння суспільно небезпечних діянь певної класифікаційної групи, процесу утворення і локалізації доказів, типологічні якості особи і поведінки винуватих, потерпілих, а також стійкі особливості інших об'єктів посягання” [11, 17]. Не менш невиразним і спірним є визначення М.П. Яблокова, який стверджує, що криміналістична характеристика являє собою “динамічну систему (сукупність) відповідних взаємопов'язаних загальних та індивідуальних ознак злочину, що найяскравіше виявляються в способі та механізмі злочинного діяння, обстановці його скоєння і у окремих рисах особи його суб'єкта, дані якої мають важливе значення для розробки методів розслідування” [4, 116].

В наведених визначеннях майже немає криміналістичного змісту, бо типові ознаки суспільно небезпечних діянь та взаємопов'язані ознаки злочину, спосіб злочинного діяння, обстановка його скоєння мають чітко виражений крими-

нально-правовий сенс, типологічні (окремі) якості особи злочинця (винуватого) вивчаються кримінологією, соціологією, психологією. А якщо врахувати, що “достатній рівень конкретності” або “важливе значення” не дають нам ніякого уявлення про дійсну конкретність і важливість, а також багатослів'я і загальний еkleктизм, то стане очевидною неприйнятність наведених і багатьох інших визначень [Див.: 8, 4].

Не додають позитиву і намагання визначити сутність криміналістичної характеристики через описування її значення [2, 42; 14, 688; 16, 31; 17, 355] або подання її як упорядкованої сукупності даних (відомостей) про криміналістично значимі ознаки злочинів [3, 175]. Принагідно хотілося б взнати, що це таке — “криміналістично значимі ознаки злочинів”?

Вирішувати питання про сутність криміналістичної характеристики на визначальному рівні, на нашу думку, слід спираючись на предмет науки криміналістики, адже криміналістична характеристика, за точним визначенням М.О. Сенчика, є теоретичною категорією криміналістики, а тому в ній повинні міститися дані про типові закономірності розвитку подій, явищ, пов'язаних зі скоєнням злочину [19, 27].

Якщо за основу взяти визначення криміналістики, у відповідності з яким вона розглядається як наука про закономірності виникнення інформації про злочин, систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження і використання цієї інформації у розслідуванні [7; 9, 54], а також плідні з точки зору гносеології висловлювання О.Н. Колесниченка і В.О. Коновалової [13, 16] та В.І. Шиканова [21, 24] про криміналістичну характеристику як абстрактну інформаційну структуру події даного виду, яка закономірно і детерміновано відобразилась у реальному світі, як ймовірну модель, що наповнена орієнтуючою інформацією, то можна крими-

налістичну характеристику визначити як ідеальну модель типових зв'язків і джерел доказової інформації, що закономірно формуються, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях і найбільш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів [8, 5].

Таким чином, будь-яка подія (злочин) являє собою інформаційну модель певного класу, яка піддається досить точній діагностиці, а отже — алгоритмізації та прогнозу розслідування. Відображена інформація дозволяє в пізнавальному процесі відтворити картину події і забезпечити повноцінне процесуальне доказування.

Визначаючи структуру криміналістичної характеристики, говорять про особливості слідів, фактичної доказової інформації [20, 102], жорстко пов'язану систему матеріальних та інтелектуальних слідів [21, 100], механізм слідоутворення [6, 101], створюють переліки (системи) елементів, які, на думку авторів, дозволяють максимально інформатизувати розслідування [4, 35; 13, 22; 15, 132].

На нашу думку, повністю охоплює інформаційне поле злочину така система елементів криміналістичної характеристики: а) спосіб вчинення злочину; б) матеріальні сліди і їх взаємозв'язок; в) ідеальні сліди; г) особа найбільш ймовірного зловмисника; г) предмет злочинного посягання (ситуативно); д) обстановка вчинення злочину (ситуативно).

Структура криміналістичної характеристики злочинів, вчинених на ґрунті проповідання деструктивних ідеологій чи виконання обрядів, може бути представлена способом вчинення, особою злочинця, матеріальними та ідеальними слідами і обстановкою, створеною для вчинення злочину.

Говорячи про спосіб, слід відзначити наступне.

Під час релігійних обрядів людина переживає моменти екстазу, в її організмі виробляються ендорфіни — речовини,

подібні до наркотичних. Тому значну частину членів новітніх релігійних організацій можна поєднати з наркоманами, які готові на все заради чергової дози. До релігійних груп людей приводять різні мотиви — невдоволення життям, прагнення до самопізнання, бажання виділитися з натовпу. Проте потім і ті, й інші потрапляють на біохімічний “гачок”.

Загалом, активно використання керівниками релігійних організацій таких методик, як медитація, монотонне співання, глосолалія (пустослів’я), досягається через тривалі пости, настанови та молитви, самонавіювання та контрольовані дихальні вправи. Така культова практика призводить до збіднення або перенасичення крові киснем і змін у процесах мозкової діяльності, а також здатна викликати зміни у стані свідомості, подібні до наркотичного трансу. Типовий психологічний портрет адепта, який час від часу перебуває у стані релігійного екстазу, характеризується екзальтацією, підвищеною сугестивністю, звуженим фокусом самосвідомості, зростаючою залежністю та підсиленням прийняттям ролі, котру йому нав’язує інструктор.

Керівники культів нерідко використовують останні досягнення науки та техніки. Особливу увагу приділяють вивченню психології. Часто використовують гіпноз та інші методи впливу на психіку, і навіть спеціальні апарати, створені для прямого впливу на мозок, які підключають до комп’ютерних мереж (“АУМ сірнікіо”, “Церква Сейєнтології”, “Трансцендентальна медитація” та ін.).

Слідова картина злочину — це поле матеріальних та ідеальних джерел інформації.

Матеріальні сліди злочину — документи, книги (книги Мормона, “Вчення і Заповіти”, “Дорогоцінна перлина”, “Слово віри” та ін.), журнали (“Благая весть”, “Сторожевая башня” та ін.), брошури, відеозаписи з проповідями, тобто ті об’єкти, які містять зміст віровчень, що

сприяють утвердженню деструктивних ідеологій.

Ідеальні сліди — показання свідків та учасників, адептів релігійної організації, які в своїх поглядах та ідеалах містять зміст певних релігійних віровчень.

Внаслідок постійної психологічної обробки з боку тоталітарних лідерів у сектах відбувається трансформація групової свідомості її членів і виникають певні моделі групового мислення. В результаті зазначена діяльність призводить до певної руйнації особистості через такі форми:

- фізичні (обмеження у харчуванні, сні, виснажлива робота);
- психічні (негативні зміни у психіці та поведінці особи, нездатність до критичного мислення);
- розумові (звуження індивідуальної та культурної сфери особистості);
- соціальні (регресія здатності до спілкування, тотальна ворожість до всієї системи функціонування суспільства).

Особа злочинця — це, як правило, керівник релігійного культу, якому служать та прихильються адепти і який здійснює обряди, проповідує певні віровчення. Але це може бути особа, яку взагалі ніхто з членів культу не знає, окрім проповідника. Вона, як правило, проживає в іншій країні, оскільки майже всі релігійні організації з деструктивними ідеологіями виникли за рубежем, а поширення їх в Україні є результатом місіонерства, проповідування учнів лідера. Існують також релігійні культу, які виникли безпосередньо в Україні, наприклад, “Біле Братство”, вчення Олеса Бердника та ін.

Організаційна побудова релігійних культів зумовлюється визнанням високого статусу лідера, що створює передумови його авторитарного впливу на віруючих, тому він легко виокремлюється від інших членів групи. Лідер характеризується активними результативними діями, які, зокрема, полягають у залученні прихильників, розробці організаційної структури, планів роботи групи, підшукуванні

приміщень, проведенні зібрання групи. Він забезпечує функціонування групи, організовує моління, проголошує проповіді, керує здійсненням бузувірських обрядів, накладає стягнення — єпитимії тощо.

Таким чином, можна зробити висновок, що науково обґрунтована, системно

досконала криміналістична характеристика злочинів, у тому числі і вчинених на ґрунті проповідування деструктивних ідеологій, дозволяє організувати і провести прогностично цілеспрямоване розслідування.

Список літератури:

1. *Басалаєв А.Н., Гуняев В.А.* Криміналістическая характеристика преступления (общее понятие и практическое значение) // *Методика расследования преступлений (общие положения)*. — М., 1976.
2. *Баянов А.И.* Назначение криміналістической характеристики преступления // *Досудове слідство: організаційні, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми*. — Сімферополь: Доля, 2004.
3. *Біленчук П.Д., Головач В.В., Салтевський М.В.* Криміналістика / За ред. П.Д.Біленчука. — К.: Право, 1997.
4. *Васильев А.Н., Яблоков Н.П.* Предмет, система и теоретические основы криміналістики. — М.: МГУ, 1984.
5. *Видонов Л.Г., Видонов В.Л.* К вопросу о криміналістической характеристике преступлений и закономерных связей между ее элементами // *Криміналістическая характеристика преступлений*. — М.: ВНИИПП, 1984.
6. *Винокуров С.И.* Криміналістическая характеристика преступления, ее содержание и роль в построении методики расследования // *Методика расследования преступлений (общие положения)*. М., 1976.
7. *Гончаренко В.Г.* Теорія криміналістики і адвокатська практика // *Адвокат*. — 2003. — № 2.
8. *Гончаренко В.И., Кушнир Г.А., Подпальй В.Л.* Понятие криміналістической характеристики преступления // *Криміналістика и судебная экспертиза*. — К.: Вища школа, 1986. — Вып. 33.
9. *Гончаренко В.И.* Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве (методологические вопросы). — К.: Либідь, 1980.
10. *Гуняев В.А.* Содержание и значение криміналістической характеристики преступления // *Криміналістическая характеристика преступлений*. — М.: ВНИИПП, 1984.
11. *Драпкин Л.Я.* Предмет доказывания и криміналістическая характеристика преступлений // *Межвуз. сб. науч. тр.* — Свердловск, 1978. — Вып. 69.
12. *Дунаєвська Л.Г.* Особливості початкового етапу розслідування злочинів, скоєних при наданні медичної допомоги: Автореф. дис...канд. юрид. наук. — К., 2006.
13. *Колесниченко А.Н., Коновалова В.Е.* Криміналістическая характеристика преступлений. — Х.: Юрид ин-т, 1985.
14. *Криміналістика* / Под ред. Р.С.Белкина. — М., 1999.
15. *Криміналістика* / Под ред. Л.Я. Драпкина, И.Ф. Герасимова. — М.: Высшая школа, 1993.
16. *Криміналістика* / Под ред. В.А. Образцова. — М., 1997.
17. *Криміналістика* / Под ред. Т.А. Седовой, А.А. Эксархопуло. — СПб, 1995.
18. *Лисенко В.В.* Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика). — К.: Логос, 2004.
19. *Сенчик Н.А.* Криміналістическая характеристика преступлений // *Криміналістика и судебная экспертиза*. — К.: РИО МВД УССР, 1982. — Вып. 25.

20. *Танасевич В.Г., Образцов В.А.* О криминалистической характеристике преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. — М., 1976. — Вып. 25.

21. *Шиканов В.И.* Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. — Иркутск: ИрГУ, 1983.

22. *Эйсман А.А.* О содержании понятия криминалистической характеристики преступления // Криминалистическая характеристика преступлений. М.: ВНИИПП, 1984.

РЕЗЮМЕ

Рассматриваются понятие криминалистической характеристики преступления, ее элементов, анализируются способ, материальные и идеальные следы, а также личность преступника по делам о преступлениях, совершенных на почве проповедования деструктивных идеологий.

SUMMARY

The issues of criminal characteristics of a crime, its elements, ways, material and ideal traces, as well as criminal's personality, as regards crimes resulting from preaching destructive ideologies.

*Рекомендовано кафедрой
кримінального процесу та криміналістики*

Подано 10.08.06